

21. september 2007.

Trond Skard Dokka:

Finnes det en teologisk begrunnelse for kirkelig demokrati?

Dersom man med ”demokrati” sikter til en *bestemt* måte å organisere og formalisere alminnelige kirkemedlemmers maktutøvelse på, ser jeg det som nokså fåfengt å leite etter spesifikt teologiske begrunnelser. Her er det jo også en sterk luthersk tradisjon for å betrakte slike kirkelige ordningsspørsmål som en slags adiafora, altså som hensiktsmessighetsspørsmål.

Imidlertid kan betoninga av praktisk hensiktsmessighet drives for langt, som om teologien var fullstendig taus i spørsmål om demokrati og organisering. Dels mener jeg det kan gis en prinsipiell begrunnelse for *at* kirka skal ha en demokratisk organisering, og dels mener jeg at også den konkrete *utforming* av kirkedemokratiet berører flere av de verdier som vi gjerne forbinder med demokrati - og som også kan gis en teologisk begrunnelse.

På denne bakgrunn vil jeg dele innlegget mitt i to, en prinsipiell del som handler om begrunnelser for kirkelig demokrati, og en mer håndfast og konkret kommentar knyttet til dette demokratiets ytre organisering, det landskap, så å si, der de demokratiske verdiene skal stå sin prøve.

Prinsipiell begrunnelse

Når det gjelder det prinsipielle, har jeg valgt å ta utgangspunkt i en ganske kort artikkel om kirkeordningsspørsmål skrevet av daværende sokneprest, seinere biskop Bjarne Skard. Artikkelen ble publisert rett etter krigen, og er på mange måter preget av kirkas ferske erfaringer med en totalitær stat.¹

Skard starter med en ganske kort gjennomgang av kirkas vesen og av nådemidlene. Deretter omhandles det alminnelige prestedømme, altså alle dømte kirkemedlemmer. Et hovedpoeng her er en *ansvarliggjøring* av alle enkeltmedlemmer, helt uavhengig av alle menneskelige forskjeller, så som kjønn, rase, rang, ære.

Så fortsetter han: ”Det ”demokrati” som dermed oppstår, beror altså i og for seg ikke på noen overføring til kirken av f.eks. oldtidens begrep om den borgerlige jevnbyrdighet eller den moderne liberalismens ideer, - det er ikke fremgått av menigheten, dvs. av dens ”menneskerettigheter” eller immanentia [”dennesidigheter”] overhodet. Det er en del av åpenbaringen.”

Siden demokratiet her altså tenkes å springe ut av menighetens religiøse stilling, dens rettferdiggjørelse, omtales det i fortsettelsen også som ”kirkens ”metafysiske demokrati”.

Dette er den tyngst tenkelige av alle begrunnelser for det kirkelige demokrati; det er en del av åpenbaringen, kommer fra Gud selv, og er i den forstand metafysisk, eller oververdslig, begrunnet.

¹ *Norsk kirkeblad*, 1945, s.46-57.

Konferanse om Kirkelig demokrati og valgordninger 20.-21. september 2007, Oslo Kongressenter (Folkets hus)

Det som videre er interessant ved Skards tankegang her, er at denne begrunnelsen også har uttalt front mot andre tenkelige måter å begrunne et kirkelig demokrati på. Det er *ikke* begrunnet i verdslige teorier eller ideologier. Ja, tankegangen har også front mot å begrunne det kirkelige demokrati i menigheten, i dens behov eller egenskaper. Det kirkelige demokratiets begrunnelse ligger i eksklusiv forstand hos Gud – og kan ikke begrunnes i noe annet enn teologi.

For at eksklusiviteten ved den metafysiske begrunnelsen skal gi mening, kan vi ikke gå særlig langt i å konkretisere det kirkelige demokratiet i *ordninger*. Ordningene er ikke en del av åpenbaringen, for å si det sånn. En kunne kanskje si at det er de demokratiske ordningenes *grunnlag* som lar seg begrunne på denne måten. De konkrete ordningene som en så fant fram til, kunne så begrunnes på annen måte, for eksempel ved hjelp av allmenn organisasjonsteori, menneskerettigheter eller lignende.

På den annen side er ikke det teologisk begrunnede kirke demokratiet utelukkende en luftig abstraksjon, slik Skard tenker. Tvert om *har* det praktiske føringer. I fortsettelsen beskriver han menighetens vesen som et samfunn der alle *står likt for Gud*, både i barnerett og i ansvaret for evangeliets utbredelse, og understreker at dette gir *"rett og myndighet"*. Det innebærer, sier han, at en kristen menighet forhandler, drøfter, velger og beslutter. Og videre at dette menighetsdemokratiet ikke kan sjaltes ut eller umyndiggjøres uten at noe vesentlig ved kirka fornektes. Kirke demokratiet, den metafysiske begrunnede rett og myndighet, kommer mest anskuelig til uttrykk i menighetsmøtet, slik det også ble praktisert i nytestamentlig tid. Idealtypisk dreier dette seg altså om det vi kunne kalle et samråds-demokrati eller et allmøte-demokrati. Det kjennetegnes av å bygge på en felles grunnvoll, tjene et felles formål og ivareta alle i et felles liv.

Dermed kan en på Skards vegne, allerede før dette konkretiseres i regler og formalia, se omrisset av noen viktige verdier. Den sterke betoning av likhet og av fellesskap eller samfunn, trekker for eksempel i retning av en konsensus-kultur der det er viktig at alle blir hørt, og kjenner seg og hørt, at alle blir tatt vare på i de beslutninger som fattes, at forskjeller ikke kommer i veien for den grunnleggende likeberettigelse. Det ligger vel videre i kortene at når en på basis av et slikt allmøte-demokrati velger styrende organ, så må disse så langt som råd være *representativt* sammensatt, rett og slett fordi de skal ivareta alle innen helheten.

La meg her skyte inn at jeg syns Skard går for langt i å avskjære andre begrunnelser for kirkelig demokrati. Skarpheten her kan muligvis forklares med krigserfaringene, altså at de hadde gjort det presserende å etablere en *selvstendig* kirkelige begrunnelse.

Én av grunnene til at jeg valgte akkurat dette innsteget til spørsmålet om begrunnelse for kirkelig demokrati, er naturligvis at det er en så uvanlig *sterk* begrunnelse. En tilleggsgrunn er at denne begrunnelsen, at det ligger i kirkas gudgitte vesen å være organisert som medlemsdemokrati, kommer fra en mann som ellers er kjent for et meget sterkt, eller "høyt" syn på det særskilte presteembetet. Det er denne *kombinasjonen* av et høyt demokratisyn og et høyt embetssyn som gjør artikkelen interessant i vår sammenheng, vant som vi har blitt med at det er et konkurranseforhold mellom embete og demokrati. Men slik det her tenkes, *behøver*

Konferanse om Kirkelig demokrati og valgordninger 20.-21. september 2007, Oslo Kongressenter (Folkets hus)

det altså ikke å være noe konkurranse- eller motsetningsforhold mellom kirkelig demokrati og kirkelig prestedtjeneste.

Spørsmålet om det særskilte presteembetet tas i Skards artikkel opp umiddelbart etter omtalen av menighetsdemokratiet. Det er karakteristisk at den særskilte prestedtjenesten nå gis presis samme type begrunnelse som menighetsdemokratiet. Heller ikke den er begrunnet ut fra noen allmenn organisasjonsteori, for eksempel ut fra en delegeringslogikk, heller ikke er presteembetet framgått av eller begrunnet i menigheten. Tvert om er det begrunnet i Gud og hans innstiftelse, altså like ”metafysisk” som menighetsdemokratiet.

Selv om jeg slutter meg til det prinsipielle poenget, har jeg igjen en reservasjon å melde. I debatten om kvinnelige prester viste Skard seg å inkludere mer av kjøtt og blod inn i den gudgitte innstiftelsen enn jeg ser grunnlag for, nemlig at det hørte med til den guddommelige innstiftelse at embetsbærerne var menn. Men å holde dette utenfor ”innstiftelsen”, og derfor ”fritt”, forstyrrer ikke tanken om at tjenesten med ord og sakrament virkelig er et embete som Gud har innstiftet.

Med dette har Skard altså etablert to størrelser i kirka, begge like tungt begrunnet. Slik vi kjenner disse størrelsens organisering opp gjennom historien, har dette som nevnt ofte vært et konfliktfylt forhold, altså mellom embete og råd, det ene autoritært, det andre demokratisk. På vårt foreløpig svært svært prinsipielle nivå, behøver det imidlertid ikke være konflikt. For det første har de to like tungt, guddommelig grunnlag. For det andre tenker ikke Skard at embetet innebærer noen beskjæring eller reduksjon av det som tilligger det allmenne prestedømme. Snarere ser han det som to kategorialt forskjellige størrelser, størrelser som derfor ikke blir konkurrenter. En analogi kunne være forholdet mellom pust og tale, eller mellom mat og spising. Det blir ikke mer tale av å redusere pusten, og en får ikke i seg mindre mat av å øke spisinga, tvert om hører begge sammen i en gjensidig avhengighet.

Jeg har, som det har framgått, enkelte reservasjoner til Skards synsmåter både når det gjelder begrunnelse for menighetsdemokrati og hvor mye av presteembetets ordningsmessige karakter som kan sies å være fastlagt i og med innstiftelsen. Imidlertid tenker jeg at selve grunnkonseptet er tjenlig, altså et kirkesyn basert på ord og sakrament, og organisatorisk båret oppe av to gudgitte ”søyler”, et menighetsdemokrati og en prestedtjeneste

- som har hver sin selvstendige begrunnelse
- som ikke kan avledes av hverandre
- som ikke kan reduseres til hverandre
- som allikevel er gjensidig avhengige av hverandre
- og som begge hviler i en felles basis, et felles formål og et felles liv.

Jeg finner også, i den grad dette har interesse i dagens kirke, at dette grunnkonseptet er i langt bedre samsvar med tankegangen i Den augsburgske konfesjon enn de forskjellige formene for liberal eller vekkelseskonservativ lavkirkelighet er.

Konferanse om Kirkelig demokrati og valgordninger 20.-21. september 2007, Oslo Kongressenter (Folkets hus)

Konkrete ordninger

Nå er dette som nevnt svært prinsipielt, eller kanskje en skulle si ”åndelig” tenkt. Det er ikke så vanskelig å lage harmoni mellom medlemsdemokrati og embete i en slik prinsipiell sfære. Vanskelighetene oppstår straks slike modeller skal konkretiseres i ordninger.

Det er både skjebne og kall at en kristen kirke er kirke ”i verden”. Det innebærer at kirka også er konkrete, kroppslige mennesker med behov, gleder, interesser, den er samværsformer, kulturelle konvensjoner, sosialiseringstrategier, virksomheter, den er fysikk, penger, bygninger osv. Alt dette skal styres og forvaltes. Ergo trengs det også systemer og regler for styring og forvaltning. Hvem skal gjøre det? Hvordan skal det gjøres? I henhold til hvilke regler? Hva med embetet - og hva med demokratiet?

La meg, for å belyse demokratiseringsproblematikken her, spole litt tilbake.

I luthersk tradisjon har det vært vanlig å sondre mellom forskjellige typer makt, også innen kirka. Terminologien skifter litt, jeg tillater meg her, for enkelthets skyld, å kalle det henholdsvis åndelig og forvaltningsmessig makt, i dette siste inkluderer jeg også det som mer treffende burde kalles styring. Kirka trenger altså begge deler.

Og nå tegner jeg med *veldig* bred og unøyaktig penn: Reformasjonen innebar at den kirkelige forvaltningsmakt, inklusive den kirkelige lovgivning, ble overført til fyrsten – forstått som lekfolkets fremste representant. Presteskapet ble nå en del av det kongelige embetsverk, periodevis kanskje den viktigste del. Det var rett og slett via den geistlige embetslinje at kongen styrte sitt rike, herunder kirka. Dermed ble det ”åndelige” presteembete i praksis smidd sammen med den kongelige embetsmyndighet, og det på en måte som gjorde det vanskelig å skille mellom åndelig og verdslig/forvaltningsmessige makt i prestens gjerning.

Det er på denne bakgrunn ikke vanskelig å forstå at kamp for demokrati måtte bli en kamp for å frata presteskapet makt. Dette gjelder både politiske demokratibestrebelse, som jo gjerne ble sterkt antiklerikale, og for mer spesifikt kirkelig kamp for demokrati. Mer demokrati, både på det ene og det annet hold, måtte innebære mindre makt til presten.

Den gradvise politiske demokratisering, hos oss fra 1814 av, innebar ikke uten videre at presteskapets forvaltningsmessige rolle ble krympet, derimot kan en si at den indirekte fikk en demokratisk *forankring*. Det er forskjell på å være del av en eneveldig konges og en folkevalgt regjeringssystem.

Men selv om presteskapets forvaltningsmyndighet fikk et mer demokratisk grunnlag, var dette basert på offentlige, ikke på kirkelige valg, valg der kirkesaker dertil spilte en svært beskjeden rolle. Til det kom at *området* for presteskapets forvaltningsmakt stadig forble stort. Det var med andre ord fortsatt ting å erobre fra presteskapet og fra det politiske systemet.

Den nåværende kirkelige rådsstruktur kan beskrives som resultat av en serie erobringer. For en stor del dreier det seg om erobring av oppgaver som tidligere tilhørte presteembetet, og som både var an åndelig og forvaltningsmessig karakter.

Konferanse om Kirkelig demokrati og valgordninger 20.-21. september 2007, Oslo Kongressenter (Folkets hus)

Dette har medført at rådsstrukturen, allerede fra starten i 1920, overtok noe av den samme tvetydighet som heftet ved presten som kongelig embetsmann, altså en noe uklar blanding av åndelige og forvaltningsmessig oppgaver.

Men det dreier seg også, og særlig tydelig siden opprettelsen av Kirkemøtet, om omfattende myndighetsoverføring mer direkte fra den sivile forvaltning, først og fremst på nasjonalt og kommunalt nivå.

Et av de synligste utslag av dette er veksten i den kirkelige administrasjon på alle nivåer i kirka, både lokalt, regionalt og nasjonalt. Noen idealistiske reformivrere har vært overrasket over dette, og snakket om en tiltalende byråkratisering av kirka. Mer naturlig er det å se dette som en helt nødvendig følge av de omfattende delegeringer til rådsstrukturen. Man kan ikke kreve, og få, beslutningsmyndighet uten å pådra seg et omfattende ansvar for forvaltning.

Poenget med dette er å identifisere et element i kirkestyret som har fått altfor liten oppmerksomhet i diskusjonene om kirkedemokrati, nemlig hele den kirkelige *forvaltning*. Demokrati er ikke bare et spørsmål om hvem som stemmer og beslutter, men også om hvem som forvalter, hvordan det forvaltes og hvem som styrer forvaltningen.

Spørsmålet om hvem som forvalter, er raskt besvart. Selv om det stadig er flere forvaltningslinjer, er den kirkelige forvaltning i stigende grad plassert inn i rådsstrukturen og utøves av dennes administrasjon/sekretariat.

Det snakkes ofte om det demokratiske underskudd i Den norske kirke. Men når kirka i dag demokratisk sett er et underskuddsforetakende, har det flere grunner.

Den mest opplagte er den svake valgdeltakelsen. Den kan ikke repareres ved å utvide rådsstrukturens myndighetsområde – et fåmannsvelde blir jo ikke mer demokratisk av å få makt over flere ting, det blir mer demokratisk av å trekke flere med.

Den neste grunnen til underskuddet ligger i hele kirkestyrets kulturelle rammebetingelser. Først og fremst tenker jeg her på fraværet av en åpen og levende kirkelig offentlighet. En forutsetning for at valg og avgjørelser kan være reelt demokratiske er at man kjenner kandidatene og sakene, at det fins fora med fri flyt av informasjon og debatt. Men slik er det ikke. I skremmende grad nominerer og velger og beslutter rådene i blinde. Da er det selvfølgelig greit å ha en rådsadministrasjon til hjelp. Og presis der, tror jeg, ligger den tredje hovedgrunn til det demokratiske underskudd i kirka vår.

Den kirkelige rådsadministrasjon har, etter mitt skjønn, for liten kapasitet, men jeg er redd den også er mindre profesjonell enn den tidligere offentlige, og at den i praksis har fått eller tiltatt seg så mye styringsmakt at det truer både de valgte organenes og det kirkelige fotfolkets ”rett og myndighet”.

Av en serie grunner er de valgte rådsorganene prisgitt de styringsdata og de utredninger som administrasjonen forsyner dem med. Et frivillighets- eller fritidsdemokrati har svært begrensede muligheter til å etablere noen motekspertise. Det

Konferanse om Kirkelig demokrati og valgordninger 20.-21. september 2007, Oslo Kongressenter (Folkets hus)

betyr, enten en liker det eller ikke, at det ligger en betydelig makt i selve rådsadministrasjonen, minst like stor som den som tidligere lå i den departementale og kommunale administrasjon. Det betyr også at rådsadministrasjonen ikke bare har et ansvar for rådene, men at den også får et betydelig ansvar for å ivareta enkeltmedlemmers og gruppers demokratiske interesser i kirka.

Å ha makt er ikke ensbetydende med å misbruke den. Men la meg svært kort nevne noen observasjoner og erfaringer:

- 1) I for mange saker er beslutningsmyndighet delegert til direktøren i stedet for et valgt eller et sakkyndig, oppnevnt organ.
- 2) For ofte treffes de reelle beslutninger gjennom forhandlinger innen administrasjonen.
- 3) For ofte reduseres styringsorgan, valgt eller oppnevnt, til i praksis å bli referansegruppe for sekretariatsansatte.
- 4) For ofte presenteres rådsorganene for take-it-or-leave-it-saker. Dvs at alternative løsninger ikke er skikkelig utredet.
- 5) For ofte brukes høringsinstituttet som en lett manipulerbar gallup, for ikke å si et mentometer.

Jeg innrømmer at dette er en komplisert materie som fortjener mer enn en slik stikkordsbehandling. Årsakene til at det har blitt slik, er mange. Det kan godt være at det sekretariatene gjør for mye av, er noe de gjør fordi det ellers ikke ville bli gjort av noen. Derfor er jeg heller ikke ute etter å moralisere. Det jeg er opptatt av er å etablere et fokus. Jeg er overbevist om at en ytterligere demokratisering av kirka må se nærmere på det jeg her har kalt "rådsadministrasjonen". Det som trengs, er etter det jeg kan se, en klarere grenseoppgang mellom de valgte organenes styringsrett og administrasjonens forvaltningsansvar. Blant annet ser det ut til å være behov for en mer resolutt plassering og utøvelse av styrings- og kontrollmyndighet i de valgte rådene. På den annen side ser jeg også behov for en oppgradering av de administrative enhetene, både kvantitativt og kvalitativt. Dette dreier seg også om forvaltningsmessig kultur. I vår tid har vi sett verdien av "sakte mat", vel vitende om at ikke *all* mat kan være sakte. Noen saker er tjent med "sakte forvaltning", med tidkrevende nøyaktighet, oversikt, modning, kontroll mot alle relevante regler, avveining mot andre hensyn. Det ville være forferdelig om all forvaltning var sakte. Men i kirke som i samfunn ville det være enda verre om ikke noe var det.

Men den kirkelige rådsstrukturen under ett, de valgte råd og deres sekretariater i sum, må på en ganske annen måte være orientert "nedover", mot livet i menighetene. Det har blitt for mye "oppdrift" i systemet. At soknet er Den norske kirkes grunnenhet, har blitt en sannhet med modifikasjoner. Ting tyder også på at en har blitt for beslutningsivrige, og fatter vedtak i saker som burde kunne håndteres på lavere nivåer eller helt overlates til den enkelte. Min erfaring er også at det har utviklet seg en møtekultur i rådsstrukturen som er mer preget av forhandling mellom fastlagte posisjoner, enn av argumentasjon, for ikke å snakke om samråd, dette som på menighetens grunnnivå er den ideelle demokratiske form.